



# buy IT fair

handleiding voor  
het duurzaam inkopen  
van computers

# buy IT fair

handleiding voor  
het duurzaam inkopen  
van computers

Tim Steinweg & Bart Slob





## Colofon

### **Buy IT fair**

Handleiding voor het duurzaam inkopen van computers  
September 2009

**Auteurs** Tim Steinweg en Bart Slob, op basis van *Buy IT fair - Leitfaden zur Beschaffung von Computern nach Sozialen und Ökologischen Kriterien*, gepubliceerd door WEED en ICLEI, april 2009.

**Eindredactie** Carolien Ceton

**Grafisch ontwerp en illustraties** Justine van Heusden, JUSTAR.NL

**Publicatie** Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO)

**Licentie** Op dit document is een Creative Commons Licentie van toepassing:  
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/deed.nl>



**Financiering** Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van de Europese Commissie en het Ministerie van VROM.

**ISBN** 978-90-71284-37-3

SOMO	T + 31 (0)20 6391291
Sarphatistraat 30	F + 31 (0)20 6391321
1018 GL Amsterdam	info@somo.nl
Nederland	www.somo.nl





## Participanten



De organisaties die deelnemen aan de Europese campagne Procure IT fair willen dat overheden in hun inkoopprocessen en aanbestedingen rekening houden met duurzaamheid. De campagne richt zich in het bijzonder op het verbeteren van de arbeidsomstandigheden bij de productie van computers in ontwikkelingslanden.

Procure IT fair wordt gecoördineerd door de Duitse NGO Weltwirtschaft, Ökologie und Entwicklung (WEED). SOMO is één van de deelnemende organisaties. De deelnemende organisaties zorgen ervoor dat er meer aandacht komt voor de slechte omstandigheden bij de productie van computers en zij ontwikkelen aanbevelingen voor de sociale en milieucriteria die kunnen worden toegepast in openbare aanbestedingen.

**[www.procureITfair.org](http://www.procureITfair.org)**



Procura+ is een internationale campagne die tot doel heeft om overheidsinstanties en openbare instellingen te ondersteunen bij het realiseren van duurzaam inkopen en verder verspreiden van de succesvolle benaderingen. Deze organisatie was betrokken bij de ontwikkeling van de Duitse versie van deze gids.

Deze campagne werd in 2004 door ICLEI – Local Governments for Sustainability in het leven geroepen. In 2009 nemen meer dan 25 steden en gemeenten deel, waar nu duurzaamheidscriteria worden geïmplementeerd.

**[www.procuraplus.org](http://www.procuraplus.org)**



Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO) is een not for profit onderzoeks- en netwerkorganisatie. SOMO wil bijdragen aan wereldwijde duurzame economische, sociale en ecologische ontwikkeling. Door het uitvoeren van veranderingsgericht onderzoek wil SOMO de positie van maatschappelijke organisaties, arbeiders en lokale gemeenschappen versterken en zodoende armoede, uitbuiting en milieuvervuiling bestrijden. Het onderzoek en de activiteiten van SOMO richten zich op multinationale ondernemingen in hun internationale context van productie, handel, financiering en regelgeving. SOMO is een toonaangevende Nederlandse organisatie op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen.

**[www.somo.nl](http://www.somo.nl)**

7	<b>Voorwoord</b>
11	<b>Inleiding</b>
13	<b>1 Wat is duurzaam inkopen?</b>
17	<b>2 De schaduwzijde van de digitale wereld</b>
17	2.1 Mensenrechten in de mijnbouwfase
17	2.2 Arbeidsomstandigheden bij productie
20	2.3 Milieuvervuilende stoffen en energieverbruik
20	2.4 Problemen bij de afvalverwerking
21	2.5 De ontwikkeling van eerlijke computers
23	<b>3 Kenmerken van een duurzame aanbesteding</b>
23	3.1 Het naleven van arbeidsnormen
24	3.2 Efficiënt gebruik van grondstoffen
24	3.3 Milieuvriendelijkheid
29	<b>4 Het juridisch kader voor duurzaam inkopen</b>
29	4.1 Blijvende onzekerheid
29	4.2 Jurisprudentie
30	4.3 Ruimte voor verschillende interpretaties
33	<b>5 De voorbereiding op een duurzame aanbesteding</b>
33	5.1 Formulering van een strategie en het maken van een stappenplan
34	5.2 Communicatie en PR
34	5.3 Contextanalyse
34	5.4 Marktanalyse
34	5.5 Dialoog met aanbieders
35	5.6 Inbedding in het juridisch kader
39	<b>6 De uitvoering van een duurzame aanbesteding</b>
39	6.1 Algemene overwegingen
41	6.2 Het voorwerp van de opdracht
42	6.3 Technische specificaties
46	6.4 Selectiecriteria
47	6.5 Gunningscriteria
50	6.6 Voorwaarden waaronder de opdracht wordt uitgevoerd
53	<b>7 Bijlagen</b>
53	Bijlage 1: Voorbeeld van een aanbiedersverklaring
57	Bijlage 2: Intentieverklaring voor het duurzaam inkopen van hardware
61	Bijlage 3: Links

## Hoe eerlijk en groen is uw computer?

We werken steeds meer met computers. Maar wat weten we eigenlijk over het materiaal dat erin zit en de manier waarop die producten worden gemaakt? En kunnen we iets doen aan de belabberde omstandigheden van de Chinese vrouwen die onze computer in elkaar hebben gezet?

Als individuele consument is onze invloed niet zo groot. Maar voor de Nederlandse overheid ligt dat anders. Die geeft elk jaar 60 miljard euro belastinggeld uit aan allerlei producten. Als dit op een goede en verantwoorde manier gebeurt, dan geeft dat een flinke impuls aan de markt voor duurzame producten.

Veel producten die onze overheid inkoop, worden gemaakt in ontwikkelingslanden. Daar neemt men het niet altijd even nauw met de lokale arbeidswetgeving en met verdragen van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO). In China bijvoorbeeld hebben de arbeidsters in de elektronica-industrie vaak extreem lange werktijden en ongezonde arbeidsomstandigheden. Hun salaris ligt onder het bestaansminimum en overuren worden vaak niet uitbetaald. Bijna alle computers waar wij mee werken, worden door deze jonge vrouwen in Azië gemaakt.

Het goede nieuws is dat inkopers hieraan concreet iets kunnen doen. Bij het aanbesteden van hun orders kunnen ze vragen om producten die onder goede arbeidsomstandigheden tot stand zijn gekomen.

De overheid wil samen met gemeentes, waterschappen en provincies het goede voorbeeld geven door de markt voor duurzame producten te stimuleren. Dit betekent dat ze bij aanbestedingen kiest voor producten die onder goede omstandigheden zijn gemaakt en zo min mogelijk vervuiling veroorzaken. De regering heeft een duidelijk doel gesteld: de rijksoverheid wil in 2010 voor 100 procent duurzaam inkopen.

Deze handleiding van onderzoeksbureau SOMO geeft al die overheden een belangrijke handreiking. De overheid kan hoge eisen stellen aan de producten die ze inkoop. Dat doet ze nu al op het gebied van efficiëntie, kwaliteit en prijs. Door te kiezen voor eerlijke en groene computers, kunnen inkopers van overheidsorganisaties in de praktijk laten zien wat het betekent om maatschappelijk verantwoord te ondernemen.

Samen met veel andere organisaties werkt de FNV aan een duurzame wereld met fatsoenlijke arbeidsomstandigheden. Deze praktische handleiding levert daar een uitstekende bijdrage aan.

*Agnes Jongerius*  
Voorzitter FNV




## Inleiding

Desktop computers, notebooks en andere ondersteunende apparatuur zijn de laatste twintig jaar onmisbaar geworden op kantoor. In Nederland omvat de aankoop van ICT producten en – diensten ongeveer 17 procent van de totale inkoop van de overheid.<sup>1</sup> De laatste jaren is veel bekend geworden over problemen rond arbeid en milieu in de productieketens van computers. Daarom is het belangrijk om na te gaan wat voor professionele inkopers de mogelijkheden zijn om bij het aanschaffen van computers rekening te houden met sociale en milieucriteria.


Deze handleiding is bedoeld als hulpmiddel bij het inkopen van computers met gebruikmaking van duurzaamheidscriteria. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar de arbeidsomstandigheden in de productieketens. Computers worden bijna uitsluitend in ontwikkelingslanden geproduceerd, waar arbeidsnormen en milieuwetgeving niet altijd worden nageleefd. Deze handleiding laat zien hoe inkopers duurzaamheidseisen kunnen formuleren, en zo een positieve bijdrage kunnen leveren aan de verduurzaming van de ICT sector. De gids is geschreven met als uitgangspunt de Europese aanbestedingsrichtlijnen, die gelden voor alle overheidsinkopen boven een drempelwaarde. De suggesties voor duurzaam inkopen zijn echter ook zeer relevant voor professionele inkopers van private bedrijven.

De handleiding is geschreven door Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO), in samenwerking met Weltwirtschaft, Ökologie & Entwicklung e.V. (WEED), het internationale netwerk van lokale overheden ICLEI en het bestuur van de Duitse vakbondsvereniging ver.di. SOMO doet sinds 2003 onderzoek naar duurzaam inkopen. Sinds 2008 is SOMO actief in de Europese Procure IT fair campagne.



**Deze handleiding** is geschreven op basis van juridisch advies en nauwgezet onderzoek naar de mogelijkheden van het gebruik van duurzaamheidscriteria in het kader van de Europese aanbestedingsregels. SOMO kan voor de verstrekte adviezen echter geen enkele wettelijke garantie bieden. SOMO raadt inkopers en beleidsmakers dan ook aan om vóór het toepassen van de adviezen specifiek juridisch advies in te winnen.

<sup>1</sup> Regiebureau Inkoop Rijksoverheid, Factsheet Rijksbrede Inkoopanalyse, April 2008, <http://www.pianoo.nl/dsresource?objectid=15419&type=pdf> (15-09-08).



## Wat is duurzaam inkopen?

**Bij duurzaam inkopen gaat het erom dat overheden producten en diensten inkopen die onder goede omstandigheden geproduceerd zijn en die niet schadelijk zijn voor het milieu. De Nederlandse overheid wil de markt voor duurzame producten stimuleren door zelf het goede voorbeeld te geven. Overheden in Nederland hebben zichzelf duidelijke doelen gesteld: de rijksoverheid wil in 2010 voor 100 procent duurzaam inkopen. De gemeenten streven naar 75 procent in 2010 en 100 procent in 2015. Provincies en waterschappen hebben minimaal 50 procent duurzame inkoop in 2010 als doel gesteld. In 2012 volgen ziekenhuizen en kennisinstellingen deze laatste doelstelling.**

De vertaling van dit beleid naar de praktijk van overheidsinkopen heeft geresulteerd in de ontwikkeling van criteria voor verschillende productgroepen door SenterNovem. Dit agentschap van het ministerie van Economische Zaken voert het overheidsbeleid uit op het gebied van innovatie, milieu, energie en duurzame ontwikkeling. De criteria voor de productgroep *hardware* zijn gericht op drie duurzaamheidsaspecten; energieverbruik tijdens het gebruik, gebruik van energie en grondstoffen bij de productie, en toepassing van schadelijke stoffen. Het document met de sociale criteria, die generiek op elke productgroep zullen worden toegepast, is op dit moment nog in de conceptfase.

De criteria die door SenterNovem worden ontwikkeld, kunnen worden beschouwd als een ondergrens. Het stelt een aantal basis-eisen die onder andere het minimale duurzaamheidsniveau aangeven. De aanpak van de Nederlandse overheid laat gemeentes echter ook vrij om te streven naar het hoogst haalbare, en biedt lokale overheden de mogelijkheid om criteria toe te passen die de lat voor aanbieders nog hoger leggen. Overheden worden juist gestimuleerd om een voortrekkersrol te spelen. Deze handleiding



beschrijft dan ook een meer ambitieuze benadering die door de gemeentes en andere lokale overheden kan worden toegepast.

Naast de doelstellingen van de Nederlandse overheid zijn er een aantal andere, inherente redenen om producten en diensten op een duurzame wijze in te kopen:

### **De verantwoordelijkheid van overheden in een globaliserende wereld**

Producten gaan de halve wereld over voordat ze ons bereiken. Dit schept werkgelegenheid in ontwikkelingslanden, maar gaat ook gepaard met grote problemen – zoals de opwarming van de aarde door een grotere CO<sub>2</sub> uitstoot, de lage lonen landen problematiek en het schenden van rechten van lokale gemeenschappen. Overheden kunnen aan deze problemen een positieve bijdrage leveren door bij het inkopen van diensten en producten rekening te houden met duurzame ontwikkeling.

### **De invloed van grote afnemers op productieomstandigheden**

Vanwege hun grote volume hebben inkoopende overheden een groot economisch gewicht, waarmee zij evenredig veel invloed kunnen uitoefenen op de aanbieders van bepaalde producten. Bedrijven die innovatieve en duurzame producten en diensten aanbieden, kunnen door duurzaam inkopen worden gestimuleerd. Dit versterkt ook de prikkel om producten te ontwikkelen die op een eerlijke wijze worden geproduceerd.

### **De voorbeeldfunctie van overheden**

Het rijk, de provincies en gemeenten kunnen particuliere instellingen inspireren om hun inkoopprocessen eveneens te verduurzamen.

### **Verbetering van het imago**

Duurzaam inkopen helpt overheden om bredere beleidsdoelen op het gebied van duurzaamheid te bereiken.

### **Kostenbesparing**

Een aantal suggesties die in deze handleiding worden gemaakt gaan gepaard met kostenbesparingen. Hierbij moet worden gedacht aan lager energieverbruik, lichtere en dus goedkopere computers, afvalverwerkingskosten, etc.

### **Stimulering van innovatieve producten**

De vraag naar duurzame computers kan innovatieve ontwikkelingen in werking stellen, waarbij er meer aandacht komt voor duurzaamheid bij de ontwikkeling van nieuwe computers.

Steeds meer inkopers nemen bij het aanbesteden van producten hun maatschappelijke verantwoordelijkheid serieus en maken in hun openbare aanbe-

stedingen gebruik van sociale en milieucriteria. Of het nu gaat om eerlijk geproduceerde kleren voor de brandweer, straat- en natuurstenen zonder kinderarbeid, eerlijk verhandelde producten in de kantine of sociale overwegingen bij openbare gebouwen: het aantal voorbeelden van duurzaam inkopen in Europa groeit gestaag. De Zwitserse Federale Dienst voor Gebouwen en Logistiek heeft bijvoorbeeld vastgelegd dat er alleen nog maar pc's en notebooks kunnen worden gekocht die zonder kinderarbeid of andere schendingen van het internationale arbeidsrecht zijn gemaakt. De gemeente van Zurich heeft reeds een openbare aanbesteding uitgevoerd waarin zowel sociale als milieucriteria zijn meegenomen.

Sinds 2004 biedt het Europese recht de ruimte om bij aanbestedingen rekening te houden met duurzaamheidscriteria (EG-richtlijnen 2004/17/EG en 2004/18/EG). Toch ontstaan er bij het implementeren van deze voorschriften nog vaak onzekerheden rond interpretatie en de te volgen procedures. Gezien de inkooppraktijken van de afgelopen jaren is het inmiddels niet meer omstreven om milieucriteria in verschillende fases van de aanbesteding een plek te geven. Ook wat betreft de sociale criteria wijzen vooruitstrevende gemeenten en andere overheidsinstanties met hun aanbestedingen de weg en laten zij zien wat de mogelijkheden zijn. Bepalend voor het succes van duurzaam inkopen is daarom vooral de politieke wil om dit te realiseren.

### De duurzame aanbesteding van computers door de gemeente Zurich

De gemeente Zurich heeft duurzaamheidsdoelstellingen verankerd in haar inkoopbeleid. In dit beleid is vastgelegd dat de omstandigheden in de gehele productieketen moeten worden meegenomen. Een nieuwe gemeentelijke resolutie vermeldt de minimumcriteria die worden toegepast in aanbestedingen. Deze omvatten de fundamentele verdragen van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO, zie paragraaf 3.1), en een aantal aanvullende criteria voor specifieke productgroepen – waaronder ook hardware.

In 2008 heeft Zurich een tender uitgeschreven voor een raamwerkcontract voor computers. Hierin heeft het de fundamentele IAO verdragen meegenomen. Het heeft deze ingevoegd in de aanvullende voorwaarden (zie paragraaf 6.6) en in de gunningscriteria (paragraaf 6.5). In de gunningscriteria heeft duurzaamheid een gewicht van 18% gekregen, en waren de geïnteresseerde partijen verplicht om zich te committeren aan het naleven van deze verdragen, op straffe van een boete of annulering van het contract.

# 2

## De schaduwzijde van de digitale wereld

**Maar weinig mensen weten dat de grondstofwinning, de productie en de afvalverwerking van computers met ernstige duurzaamheidsproblemen gepaard gaan. Achter het schone en innovatieve imago van de computerindustrie schuilt een harde schaduwwereld van schrikbarende arbeidsomstandigheden en enorme milieuvervuiling.**

### **2.1 Mensenrechten in de mijnbouwfase**

In een computer worden gemiddeld zo'n 30 metalen verwerkt. Veel van deze metalen worden gedolven in ontwikkelingslanden, vaak onder slechte arbeids- en milieuumstandigheden. In een aantal gevallen worden de mensenrechten van de mijnarbeiders – of van de mensen die rondom de mijnen wonen – geschonden. Soms worden de metalen gewonnen in regio's waar een gewapende strijd woedt. De opbrengst van de mijnbouw wordt dan vaak door de strijdende partijen gebruikt om wapens te kopen, die soms ook tegen de eigen bevolking worden ingezet.

### **2.2 Arbeidsomstandigheden bij de productie**

Het productieproces van computers heeft zich in de laatste decennia voor het grootste deel naar lagelonenlanden verplaatst. Overwegend jonge vrouwen, vaak migranten, werken voor lage lonen in de speciale economische zones van Azië en Mexico. SOMO heeft verscheidene onderzoeken uitgevoerd naar de omstandigheden bij de productie van computers in China, Thailand, de Filipijnen en Mexico. De problemen die aan het licht kwamen waren onder andere:

- > Lage lonen, soms onder het wettelijke minimum
- > Lange werktijden met teveel en vaak onbetaalde overuren
- > Gezondheidsrisico's door het werken met giftige stoffen
- > Geen vakbondsvrijheid, waardoor werknemers niet voor hun rechten kunnen opkomen

- > Veel jonge vrouwelijke werknemers in kwetsbare posities
- > Toenemende arbeidsonzekerheid, door het gebruik van uitzendkrachten en tijdelijke contracten

Een onderzoek van de Europese campagne Procure IT fair uit 2008 beschrijft de slechte omstandigheden bij de Chinese toeleveringsbedrijven van merken als Fujitsu-Siemens, Dell en Lenovo. De maandelijkse werktijden van de toeleveringsbedrijven Compeq Technologies en Excelsior Electronics, beide producenten van printplaten, bedroegen in piekperiodes ongeveer 370 uur per maand – een duidelijke schending van het Chinese arbeidsrecht dat een maximum stelt aan het aantal werkuren. In beide bedrijven werden werknemers gedwongen overuren te maken, waarbij meestal geen wettelijke toeslag voor overwerk werd betaald. Bij Compeq verdienden de werknemers in de piekperiodes daardoor slechts 90 tot 140 euro per maand, ver onder het wettelijk minimum voor de gemaakte uren. Omdat de jonge – meestal vrouwelijke – werknemers verplicht werden om extreem lange werkdagen te maken, waren zij vaak zo uitgeput dat zij tijdens werktijd in slaap vielen. Een negentienjarige werkneemster beschreef de eentonige, eindeloos lijkende werkdag in de fabriek als volgt: “Ik werk als een machine en mijn hersenen roesten vast.”

### **2.3 Milieuvervuilende stoffen en energieverbruik**

Volgens een onderzoek van de Verenigde Naties wordt bij de productie van een pc ongeveer 240 kilo fossiele brandstoffen, 1.500 liter water en 22 kilo chemische producten verbruikt. Ook wordt het grondwater verontreinigd door het gebruik van zware metalen als nikkel, koper en lood. Bovendien gebruiken sommige computermerken brandvertragers, waarvoor zeer giftige stoffen moeten worden verwerkt. Deze vormen niet alleen een gevaar voor het milieu, maar ook voor de gezondheid van de productiearbeiders en de mensen die in de omgeving van de fabrieken wonen.

Omdat computers overal en elke dag worden gebruikt, is er sprake van een continu stijgend energieverbruik. Bovendien hebben de meeste computers een veel te grote capaciteit, omdat voor het merendeel van de toepassingen eenvoudiger technische applicaties ook voldoende zouden zijn. Intelligente netwerkverbindingen (zoals bijvoorbeeld *thin clientsystemen*) en een verantwoord inkoopbeleid bieden daarom enorme besparingsmogelijkheden.

### **2.4 Problemen bij de afvalverwerking**

Hoewel er duurzame mogelijkheden bestaan om computers te recyclen, wordt hier maar in beperkte mate gebruik van gemaakt. Het aantal gebruikers van pc's neemt toe, terwijl oude computers steeds sneller door nieuwe worden vervangen. Hierdoor werkt de computerindustrie momenteel volgens

het wegwerpprincipe. Hoewel er richtlijnen bestaan die de export van elektronisch afval naar ontwikkelingslanden verbieden, wordt een groot percentage van de gebruikte computers toch naar dergelijke landen verscheept. Vaak worden deze met de hand gedemonteerd om de waardevolle materialen te kunnen verhandelen. De omstandigheden waaronder dit gebeurt, leidt tot gezondheidsrisico's voor de lokale bevolking, vervuiling van het grondwater, en luchtvervuiling. Meer informatie over deze problematiek kan worden gevonden op de website van Greenpeace.<sup>2</sup>

## 2.5 De ontwikkeling van eerlijke computers

Een aantal jaren geleden heeft het duurzaamheidsinitiatief van elektronica-bedrijven een eigen gedragscode ontwikkeld, de "Electronics Industry Code of Conduct" (EICC). Met het onderschrijven van deze code beloven de elektronica bedrijven en hun toeleveranciers dat ze aan een bepaalde minimum standaard zullen voldoen. Hoewel deze code een stap in de goede richting is, zijn er ook een aantal beperkingen. Zo erkent de code niet het volledige recht op vakvereniging en collectieve onderhandelingen, leefbaar loon en een maximum aan het aantal werkuren. Sinds 2008 stelt het wel een aantal voorwaarden voor deelname aan het initiatief, zoals bijvoorbeeld het uitvoeren van audits waar nodig, maar de opvolging van deze audits wordt dan weer niet gecoördineerd. Ook worden lokale en internationale stakeholders, zoals bijvoorbeeld vakbonden en NGOs, onvoldoende betrokken bij het initiatief.

### Europees Parlement doet een beroep op aanbestedende diensten

De resolutie van het Europese Parlement over "het maatschappelijk verantwoord ondernemen: een nieuw partnerschap" van 2007 (2006/2133(INI)) doet een beroep op overheden om op basis van Europese aanbestedingsrichtlijnen het maatschappelijk verantwoord ondernemen te stimuleren. Potentiële leveranciers moeten aangemoedigd worden om rekening te houden met duurzaamheidsaspecten.

<sup>2</sup> [www.greenpeace.org](http://www.greenpeace.org)

# 3

## Kenmerken van een duurzame aanbesteding

**Door computers duurzaam in te kopen, kunnen overheden een bijdrage leveren aan een verduurzaming van de elektronikaketen. Inkopers kunnen aanbieders vragen om maatregelen te nemen die omstandigheden in de keten daadwerkelijk verbeteren. Dit hoofdstuk gaat in op de specifieke kenmerken waarop bij een duurzame aanbesteding gelet moeten worden.**

GoodElectronics, een netwerk van van maatschappelijke organisaties en vakbonden dat zich richt op duurzaamheid in de elektronica sector, heeft een lijst met criteria opgesteld, waarvan zij vinden dat elektronicabedrijven zich eraan zouden moeten houden.<sup>3</sup> De eisen van het netwerk omvatten onder andere de fundamentele arbeidsnormen van de IAO, aanvullende arbeidsnormen, transparantie in de gehele productieketen, aanvaarding van het principe van ketenverantwoordelijkheid, en totale uitfasering van giftige stoffen. Het uitgebreide overzicht met principes is een goede oriëntatie bij het opstellen van sociale criteria. In dit hoofdstuk wordt een aantal van de meest relevante criteria genoemd, die kunnen worden meegenomen in het aanbestedingsproces.

### 3.1 Het naleven van arbeidsnormen

*Als minimumeis voor de arbeidsomstandigheden kan worden uitgegaan van de volgende arbeidsnormen van de IAO:*

- > Het recht op vakvereniging en collectieve onderhandelingen (IAO verdragen 87 en 98)
- > Verbod op dwangarbeid (IAO verdragen 29 en 105)
- > Verbod op kinderarbeid (IAO verdragen 138 en 182)
- > Verbod op discriminatie (IAO verdragen 100 en 111)
- > Het recht op leefbaar loon (IAO verdrag 131)
- > Het recht op veilige en gezonde arbeidsomstandigheden (IAO verdragen 115, 155 en 170)

<sup>3</sup> Voor meer informatie over het netwerk, en de 150 aangesloten organisaties, zie [www.goodelectronics.org](http://www.goodelectronics.org). Voor de principes van het netwerk, zie [www.goodelectronics.org/about/goodelectronics-common-demands](http://www.goodelectronics.org/about/goodelectronics-common-demands).

- > De naleving van het maximale aantal werkuren (48 + 12 uren), (IAO verdragen 1 en 30)
- > Het recht op baanzekerheid (IAO verdrag 158)
- > Het recht op een arbeidsovereenkomst

### 3.2 Efficiënt gebruik van grondstoffen

Voor een efficiënt gebruik van grondstoffen kunnen de volgende principes worden gehanteerd:

- > Lange levensduur van computers
- > Eenvoudige mogelijkheden voor reparaties en upgrading
- > Goede afstemming op de behoefte (geen grotere capaciteit dan nodig)
- > Design voor recycling

MakelTfair, een Europees netwerk van maatschappelijke organisaties, heeft een zogenaamde *List of Principles* opgesteld dat zich specifiek richt op de benadering die elektronica bedrijven kunnen nemen ten opzichte van het duurzaam gebruik van grondstoffen.

### 3.3 Milieuvriendelijkheid

De hieronder genoemde principes zijn primair op het milieu gericht, maar zijn ook relevant voor de arbeidsomstandigheden bij de productie en afvalverwerking van computers:

- > Energie-efficiëntie (laag energieverbruik, functies voor energiebesparing)
- > Vermindering van schadelijke stoffen (broomhoudende vlamvertragers, beryllium, etc.)
- > Lage stralingswaarden, geluidsoverlast en uitstoot
- > Afname van het verpakkingsvolume
- > Terugnamegarantie en duurzame afvalverwerking

#### Tip voor de praktijk

Een slimme planning van de systeemcapaciteiten voorkomt dat er computers worden aangeschaft met mogelijkheden die overbodig zijn. Een zorgvuldige inschatting van de behoefte heeft niet alleen voordelen voor mens en natuur, maar zorgt ook voor financiële besparingen.

## Tip voor de praktijk

Ook met betrekking tot het gebruik van grondstoffen en milieuvriendelijkheid zijn er al richtlijnen ontwikkeld met relevante criteria. Wij adviseren om van deze lijsten gebruik te maken en deze aan uw specifieke behoefte aan te passen. Twee handige instrumenten zijn:

- > GPP Training Toolkit van de Europese Commissie<sup>4</sup>
- > UNEP richtlijn voor de duurzame aanschaf van ICT-apparatuur<sup>5</sup>

## Duitse steden tegen kinderarbeid

Bij veel producten die door Duitse gemeenten worden ingekocht, bestaat er een kans dat ze met behulp van kinderarbeid zijn geproduceerd. Vloerkleden, straatklinkers, textiel en landbouwproducten zijn enkele voorbeelden. In Duitsland wordt in openbare aanbestedingen al door zeven deelstaten en meer dan 140 steden, gemeenten en districten rekening gehouden met IAO verdrag 182, dat deze uitbuiting door kinderarbeid verbiedt.

<sup>4</sup> Zie [www.ec.europa.eu/environment/gpp/toolkit\\_en.htm](http://www.ec.europa.eu/environment/gpp/toolkit_en.htm)

<sup>5</sup> Op te vragen bij ICLEI, via [procurement@iclei.org](mailto:procurement@iclei.org).



# 4

## Het juridisch kader voor duurzaam inkopen

**Openbare instellingen lopen bij het gebruik van duurzaamheidscriteria herhaaldelijk tegen wettelijke onduidelijkheden aan. Terwijl het opnemen van milieu-criteria in de aanbestedingen voor het grootste deel wettelijk is vastgelegd en dus minder problemen oplevert, bestaat er bij de sociale criteria vaak behoefte aan meer duidelijkheid. Desalniettemin groeit het aantal Europese steden dat producten inkoop met duurzaamheidscriteria gestaag. Deze producten variëren van textiel en levensmiddelen tot bouwmaterialen en computers.**

### 4.1 Blijvende onzekerheid

In 2008 werd het wetsvoorstel voor de nieuwe aanbestedingswet door de Eerste Kamer afgekeurd. Doordat er sindsdien nog geen nieuwe wet is ontwikkeld, blijft de juridische onduidelijkheid over de regels rond openbare aanbestedingen in Nederland bestaan. De ruimte die wordt geboden voor het duurzaam inkopen van computers is dientengevolge nog altijd niet helder vastgelegd. Alle aanbestedingen van producten en diensten boven de Europese drempelwaarden dienen in overeenstemming te zijn met de Europese Richtlijnen 2004/17/EG en 2004/18/EG. Voor aanbestedingen onder deze drempelwaarde bestaat op dit moment nog geen juridisch kader.

De Europese Richtlijnen refereren slechts in vage bewoordingen aan de mogelijkheden die er zijn om duurzame criteria te hanteren. In ieder geval kunnen duurzaamheidscriteria niet ingaan tegen de volgende drie basisprincipes: transparantie, eerlijke concurrentie, en objectiviteit.

### 4.2 Jurisprudentie

In meerdere Europese landen bestaat inmiddels jurisprudentie rond de mogelijkheden om duurzaamheidscriteria toe te passen in openbare aanbe-

stedingen. Zo heeft de rechter in Groningen beslist dat de provincie rechtmatig handelde toen het criteria toepaste waaraan alleen Fair Trade koffie kon voldoen. Sara Lee, die de zaak had aangespannen naar aanleiding van de toewijzing van de tender aan Max Havelaar, had volgens de rechter ook de mogelijkheid om aan deze eisen te voldoen. De tender was daarom in overeenstemming met de drie bovengenoemde basisprincipes.

#### **4.3 Ruimte voor verschillende interpretaties**

*Dat sociale en milieucriteria kunnen worden meegenomen in een openbare aanbesteding zonder de juridische kaders te overtreden is door de formulering van de Europese richtlijnen en de jurisprudentie onomstreden. Maar er bestaan nog altijd strijdige interpretaties over hoe deze criteria toegepast moeten worden. Het is nog steeds onduidelijk of sociale criteria ook in de omschrijving van het onderwerp van de opdracht, de technische specificaties, het selecteren van de aanbieders en de gunning van de aanbidding genoemd kunnen worden. Dit is onder andere het gevolg van het feit dat naleving van arbeidsnormen op dit moment slechts beperkt kan worden aangetoond. Rond deze vragen bestaan op dit moment nog veel verschillende juridische duidingen; een verscheidenheid die vergelijkbaar is met de pluri-forme praktijk van de aanbestedingen in de verschillende steden van Europa.*

Ondanks deze onduidelijkheden is er veel voor te zeggen om in de aanbestedingen de meer progressieve juridische interpretaties te volgen. Op die manier kan een effectieve implementatie van de sociale doelstellingen worden gerealiseerd. Zo kon het opnemen van milieucriteria enkele jaren geleden ook nog niet met rechtszekerheid worden onderbouwd. Inmiddels heeft het groene inkoopbeleid in heel Europa vaste voet aan de grond gekregen, doordat ambitieuze aanbestedingen op dit gebied precedenten hebben geschapen. Hetzelfde moet mogelijk zijn met betrekking tot de sociale criteria.



## Concordia bussen

Het Europese Hof besliste in 2002 (zaak C-513/99) in het voordeel van de stad Helsinki dat niet-economische criteria, zoals de milieuvriendelijkheid van bussen, bij een aanbesteding kunnen worden betrokken om zo de economisch meest voordelige inschrijving te definiëren. De economisch meest voordelige inschrijving hoeft niet alleen in het belang te zijn van de inkoopende overheid, de voordelen kunnen ook ten goede komen van de samenleving als geheel.



## Wienstrom

In een vonnis van het Europese Hof uit 2003 (zaak C-448/01) over het contract voor de levering van groene stroom werd voor de eerste keer een milieucriterium met betrekking tot het productieproces toegestaan, hoewel dit proces in het eindproduct niet zichtbaar is. Een gelijksoortig argument kan worden toegepast op arbeidsomstandigheden; een sociaal criterium dat ook – hoewel onzichtbaar in het eindproduct – tot een ander (socialer en eerlijker) product zal leiden. Alle criteria moeten dan wel volgens de grondbeginselen van de transparantie en eerlijke concurrentie worden geformuleerd en door de opdrachtnemers effectief kunnen worden gecontroleerd.



## De voorbereiding op een duurzame aanbesteding

**Een aanbesteding voor computers waarbij rekening wordt gehouden met duurzaamheidscriteria vraagt om een zorgvuldige voorbereiding. Dit is nodig om de eisen zo transparant en concreet mogelijk te kunnen formuleren en het juridisch kader te kunnen volgen.**

### 5.1 Formulering van een strategie en het maken van een stappenplan

Een overheid kan, bij voorkeur in overleg met de betreffende beleidsmakers, een heldere strategie uitwerken waarbinnen het duurzaam inkoopbeleid verder vormgegeven kan worden. Op die manier creëert men draagvlak voor de motieven, doelen en middelen voor de duurzame aanbesteding van computers. Hierbij moet als uitgangspunt gelden, dat geen enkele aanbieder van computers op dit moment kan garanderen dat arbeidsnormen in de gehele keten worden nageleefd. Men moet uitgaan van een procesmatige benadering, waarbij een eerste aanzet kan worden gedaan om arbeidsomstandigheden in de productieketen te verbeteren. Deze eerste stappen kunnen in een later stadium vertaald worden naar minimumeisen.

#### Voorbeeld van een stappenplan

De NEVI is het opleidingsinstituut voor professionele inkopers. Dit voorbeeld voor een stappenplan is door hen aangedragen:

##### **Van visie naar beleid**

- > Stap 1: maak keuzes uit duurzaamheidsdoelstellingen
- > Stap 2: formuleer doelstellingen voor duurzaam inkopen (zie bijvoorbeeld bijlage 2)
- > Stap 3: bepaal verantwoording
- > Stap 4: borg duurzaam inkopen in de organisatievoering

##### **Van beleid naar uitvoering**

- > Stap 5: uitvoering in het inkoopproces.

## **5.2 Communicatie en PR**

Een overheid kan een intentieverklaring ondertekenen (zie bijlage 2), waarmee zij op een transparante wijze haar doelstellingen naar buiten toe communiceert, en tegelijkertijd de activiteiten van inkopers legitimeert. Pilot-projecten kunnen worden uitgevoerd, begeleid met de nodige PR, om maximale aandacht en draagvlak voor het voornemen te creëren.

## **5.3 Contextanalyse**

Bij het duurzaam inkopen van computers moet rekening gehouden worden met de situatie van de desbetreffende overheid en met de aanwezige behoefte aan nieuwe computers. Overheden moeten nagaan hoe computers in het verleden zijn ingekocht en wanneer men denkt behoefte te hebben aan nieuwe computers. Een belangrijke rol in deze analyse is weggelegd voor systeembeheerders. Er moet duidelijkheid ontstaan over het tijdstip van de eerstvolgende aanbesteding, de hoeveelheid en de technische specificaties van de benodigde computers, en de manier waarop duurzaamheidscriteria en technische eisen samen kunnen vallen.

## **5.4 Marktanalyse**

Een marktanalyse maakt inzichtelijk welke duurzaamheidseisen in de aanbesteding realistisch zijn. Daarbij zal een aanbesteding zodanig aangepast moeten worden dat de aanbieders/inschrijvers die de meeste inspanningen vertonen de meeste kans hebben om de gunning te verkrijgen. In een continu proces kunnen hierbij de meest recente ontwikkelingen in de aanbestedingcriteria worden meegenomen. Een overzicht met de laatste ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid van de grote computermerken is te vinden op [www.procureitfair.org](http://www.procureitfair.org).

## **5.5 Dialoog met aanbieders**

Het is belangrijk om vooraf eventuele aanbieders te informeren over de duurzaamheidsdoelen van een aanbesteding. Dat biedt ruimte voor suggesties voor de formulering van de criteria en geeft inzicht in de doelmatigheid van deze criteria. Om juridische redenen is het aan te bevelen om zo mogelijk de relevante brancheorganisaties voor een dialoog uit te nodigen in plaats van de afzonderlijke bedrijven. Hierdoor wordt voorkomen dat bedrijven zich achtergesteld voelen. Een dialoog is ook een manier om de criteria en de achterliggende kwestie onder de aandacht te brengen van de elektronica bedrijven. Dit kan op de langere termijn de houding van deze bedrijven ten opzichte van hun toeleveranciers op een bepalende manier beïnvloeden.

## 5.6 Inbedding in het juridisch kader

Zelfs nu de Europese richtlijnen expliciet de duurzaamheidscriteria in aanbestedingen toestaan, blijft het omstreden hoe ver de bevoegdheden van inkoopende overheden reiken. Daarom is het raadzaam ervoor te zorgen dat een aanbesteding voldoende politieke rugdekking heeft. Inkoopende overheden moeten vóór het uitschrijven van een aanbesteding met duurzaamheidscriteria informatie inwinnen over de juridische stand van zaken (bv. betreffende de status van het voorstel voor de nieuwe aanbestedingswet). Ook wordt aangeraden om informatie in te winnen over bestaande voorbeelden van het gebruik van dergelijke criteria, en welke jurisprudentie deze hebben opgeleverd. Tenslotte zal de inkoopende overheid de drie basisprincipes van de Europese richtlijnen (transparantie, eerlijke concurrentie, en objectiviteit) in acht moeten nemen voor zowel de aanbestedingen boven de Europese drempelwaarden als die eronder.

### Praktische suggesties voor duurzaam inkopen

*Thin clientsystemen* zijn een zinvol alternatief. Deze systemen bestaan uit afzonderlijke units (clients) die aan een centrale server zijn gekoppeld. De server voert alle programma's uit en verwerkt de gegevens, terwijl de clients slechts uit een beeldscherm, een toetsenbord en een kleine pc bestaan. Het voordeel is dat de thin client niet zo vaak een upgrade nodig heeft. Deze systemen kunnen dus meestal langer worden gebruikt, zodat het milieu wordt gespaard omdat er minder computers geproduceerd hoeven te worden. Thin clientsystemen zijn bovendien ook economischer in het gebruik, omdat de clients niet zo krachtig hoeven te zijn en dus minder stroom verbruiken.



## De uitvoering van een duurzame aanbesteding

**De Europese richtlijnen hebben tot doel om het inkoopproces binnen de EU zo uniform mogelijk te maken. Toch verschilt de huidige praktijk van duurzaam inkopen aanzienlijk tussen de verschillende Europese lidstaten. Dit hoofdstuk geeft algemene aanwijzingen waarmee bij een aanbesteding rekening gehouden dient te worden.**

In overeenstemming met de structuur van een aanbesteding worden de verschillende procedures van de aanbesteding besproken:

- > Voorwerp van de opdracht
- > Technische specificaties
- > Selectiecriteria
- > Gunningscriteria
- > Voorwaarden waaronder de opdracht wordt uitgevoerd

### **6.1 Algemene overwegingen**

Onafhankelijk van de procedure moet bij het uitvoeren van de aanbesteding met de volgende aanwijzingen rekening worden gehouden.

#### **Het begrip "goede arbeidsomstandigheden"**

Het is raadzaam om dit begrip in de aanbesteding te noemen onder verwijzing naar de concrete IAO verdragen. Op deze manier worden de eisen gerelateerd aan de relevante internationale normen. De genoemde IAO verdragen kunnen ook in de aanbesteding worden opgenomen. Daarnaast is het raadzaam om op zijn minst de link naar de website van de IAO te vermelden ([www.ilo.org](http://www.ilo.org)), en daarbij de fundamentele arbeidsnormen op te nemen - inclusief de bepalingen over werktijden, arbeidszekerheid, loon en arbeidsgerelateerde gezondheid en veiligheid.

### De gehele productieketen

De productieketen van een aanbieder houdt niet op bij zijn directe toeleveranciers. Als men de gehele productieketen bekijkt, van grondstoffen tot aan het eindproduct, gaat de productie van computers ongeveer vijf tot tien fases door. Controle op de directe toeleverancier garandeert daarom onvoldoende dat er geen misstanden bestaan bij de productie van de desbetreffende computer. Bij de opdracht dienen dan ook de arbeidsomstandigheden in de gehele keten meegenomen te worden. Verscheidene computerbedrijven erkennen dat hun invloed, en daarmee hun verantwoordelijkheid, verder reikt dan hun directe leveranciers. Ook zijn er bedrijven die actief bezig zijn met het zo duurzaam mogelijk inkopen van de benodigde metalen en andere grondstoffen.

### De relatie met het product

Om juridische redenen is het belangrijk dat de duurzaamheidseisen zijn toegespitst op het product dat wordt ingekocht. Het is niet toegestaan om algemene eisen te formuleren die geen verband houden met het onderwerp van de opdracht. Het gaat dus om de omstandigheden bij de productie van de computers die worden ingekocht, en niet van bijvoorbeeld de mobiele telefoons die door hetzelfde bedrijf worden geproduceerd.

### Enschede: de eerste Schone Kleren gemeente in Nederland

In 2008 is de gemeente Enschede in het geheel overgestapt op duurzame bedrijfskleding. In de Europese aanbesteding voor bedrijfskleding, waar vijf diensten gezamenlijk hun kleding inkochten, werden eisen gesteld aan duurzaamheid en de sociale omstandigheden bij productie. Enschede werd hiermee de eerste gemeente die de wensen en eisen, die door de gemeente Amsterdam waren opgesteld in hun handreiking "Schone Kleren", in de praktijk toepaste. In het bestek stonden een aantal scherp geformuleerde duurzaamheidseisen. Zo werd er gevraagd naar het gebruikte materiaal, de wijze van reiniging, de manier van verpakken, het vervoer, en de retourname van de afgedankte kleding. Bovendien werd er van de gegadigden gevraagd bereid te zijn om een gedragscode of richtlijn te ondertekenen, waarin de fundamentele arbeidsnormen werden genoemd. De uiteindelijke leverancier is lid geworden van de Fair Wear Foundation.

Zie: <http://www.schonekleren.nl> en <http://www.senternovem.nl>



### Vermijden van te korte levertijden

De soms extreem lange werkdagen van werknemers in landen als China en Thailand worden vaak veroorzaakt door de druk om zo snel mogelijk te leveren. Klanten die computers bestellen spelen hier een belangrijke rol in. Vooral bij grote bestellingen kan een te korte levertijd enorme gevolgen hebben voor de arbeidsomstandigheden in de productieketen. Deze gevolgen kunnen worden verminderd door genoeg te nemen met een meer realistische levertijd.

## 6.2 Het voorwerp van de opdracht

In de beschrijving van het voorwerp van de opdracht wordt vastgelegd wat er gekocht moet worden. In de omschrijving kunnen duurzame eigenschappen worden genoemd, mits deze relevant zijn en duidelijk met de betreffende inkoop in verband staan. Het gevolg is dat de aanbieders verplicht zijn zich bij hun offerte aan de genoemde duurzaamheidseisen te houden. In de technische specificaties worden deze eisen verder uitgewerkt.

De in het "voorwerp van de opdracht" genoemde eisen zijn bindend voor de aanbieders; niet-nakoming heeft tot gevolg dat de aanbiedingen buiten beschouwing worden gelaten. Milieucriteria werden al eerder met succes in dit onderdeel van de aanbesteding opgenomen. Voor sociale criteria geldt echter dat op dit moment nog geen enkele aanbieder in staat is om het naleven van goede arbeidsnormen in de totale leveringsketen te garanderen. Op dit moment zou het eisen van zulke criteria daarom ofwel leiden tot valse informatie of tot gevolg hebben dat er geen passende aanbieding voor een aanbesteding binnenkomt.

### Voorbeeldformulering

Op grond van de openbare aanbesteding wordt een overeenkomst afgesloten voor de aanschaf van een x-aantal computers die in de productieketen onder goede omstandigheden zijn geproduceerd, dat wil zeggen met naleving van de IAO verdragen 87 en 98; 29 en 105; 138 en 182; 100 en 111; 131; 115, 155 en 170; 1, 30 en 158 ([www.ilo.org](http://www.ilo.org)). Van het x-aantal computers moet met bewijzen worden aangetoond dat deze voldoen aan de eisen die in de technische specificaties zijn geformuleerd over de energie-efficiëntie, de recyclebaarheid, het upgraden en de emissies. Ook moeten de computers voldoen aan de eisen die worden gesteld ten aanzien van de schadelijke materialen en grondstoffen.

### **Huidige wettelijke context**

Bij het formuleren van het voorwerp van de opdracht heeft de opdrachtgever verregaande beslissingsvrijheid. De grenzen worden bepaald door de algemene Europese grondbeginselen inzake mededinging, transparantie en gelijke behandeling. Het opnemen van de milieucriteria in dit deel van de aanbestedingsprocedure levert juridisch doorgaans geen problemen op. Verschillende juridische interpretaties gaan er echter van uit dat het noemen van sociale criteria in dit deel van de procedure niet geoorloofd is, omdat het op dit moment nog niet mogelijk is om de naleving van goede arbeidsnormen in de productieketen van een bedrijf te garanderen.

### **6.3 Technische specificaties**

In de technische specificaties worden de specifieke eigenschappen van een product gedetailleerd omschreven. Die gedetailleerde omschrijvingen van zowel de technische als de duurzaamheidseisen zijn nodig om te voorkomen dat daarover bij de aanbidders twijfels kunnen blijven bestaan. Het doel is ook om de latere aanbiedingen goed met elkaar te kunnen vergelijken. Omdat deze specificaties bindend zijn voor de aanbidders, moeten de minimale duurzaamheidseisen van de opdracht in deze sectie expliciet worden omschreven.

### **IT-deskundigen raadplegen**

Bij het opstellen van de technische specificaties moeten IT-deskundigen worden geraadpleegd. Het gaat erom de speciale eisen voor het gebruik zodanig te vertalen dat er bij de aanschaf van nieuwe apparatuur geen sprake is van overcapaciteit, dat de apparaten zo lang mogelijk gebruikt kunnen worden en dat energie en grondstoffen zo efficiënt mogelijk worden verbruikt.

### **Milieukeurmerken**

Om te bewijzen dat de inschrijver/gegadigde aan de milieueisen voldoet, kan gerefereerd worden aan milieucertificeringen zoals bijvoorbeeld Energy Star of het Eco-label. Om te voldoen aan het principe van de gelijke behandeling, moeten de aanbidders de vrijheid hebben om de inhoudelijke eisen van deze keurmerken ook op een andere, vergelijkbare manier aan te tonen.

### **Huidige wettelijke context**

Ook in dit deel van de aanbesteding is het omstreven of het noemen van sociale criteria geoorloofd is, omdat het op dit moment nog niet mogelijk is om de naleving van goede arbeidsnormen in de productieketen van een bedrijf te garanderen.

## Voorbeeldformulering

Openbare aanbesteding van in totaal een x-aantal computers met de volgende minimale systeemeisen:

### **A Technische specificaties**

- > processortype: . . .
- > werkgeheugen: . . .
- > harde schrijven: . . .
- > netwerkverbindingen: . . .
- > beeldscherm: . . .
- > etc.

### **B Duurzaamheids criteria**

#### **Milieucriteria**

Bij de computers dienen bewijzen te worden overgelegd met betrekking tot de upgrading, de recycling, de energie-efficiëntie, de gebruikte grondstoffen en materialen en de emissies.

Gedetailleerde beschrijving van de milieucriteria:

- > Mogelijkheden voor upgrading
- > Design voor recycling: gebruik van materialen die zeer goed kunnen worden gerecycled, een constructie die geschikt is voor recycling
- > Energie-efficiëntie: vermogensopname, efficiëntie van de voeding, functies voor energiebesparing
- > Gebruikte grondstoffen en materialen: beperking van schadelijke stoffen
- > Lage waarden met betrekking tot emissies, geluidsoverlast en straling
- > Verpakkingsmaterialen etc.

#### **Sociale criteria**

De inschrijver/gedagigde moet bewijzen overleggen waaruit blijkt dat de computer in de eigen fabrieken en in de fabrieken van de toeleveranciers onder goede arbeidsomstandigheden, d.w.z. met naleving van de IAO verdragen 87 en 98; 29 en 105; 138 en 182; 100 en 111; 131; 115, 155 en 170; 1 en 30 en 158 geproduceerd wordt ([www.ilo.org](http://www.ilo.org)).

## 6.4 Selectiecriteria

Aan de hand van selectiecriteria worden de aanbieders beoordeeld op hun capaciteit, technische geschiktheid en vakbekwaamheid, om zodoende vast te stellen of zij in staat zijn om het product of de dienst te leveren. Meerdere overheden hebben deze criteria gebruikt om bedrijven waarvan bekend is dat zij de mensenrechten schenden, uit te sluiten van de aanbesteding. Als onderdeel van de selectiecriteria kan een verklaring van de aanbieders meegenomen worden, waarvan in Bijlage 1 een voorbeeld wordt gegeven. Deze verklaring hoeft pas te worden getekend op het moment dat de opdracht gegund is.

### Standaardformulieren

Het is raadzaam om voor verklaringen van aanbieders standaardformulieren te gebruiken. Deze waarborgen de gelijke behandeling van de aanbieders en voorkomen dat bedrijven nietszeggende verklaringen afgeven. Standaardformulieren kunnen bovendien op ieder moment aan eventuele opdrachtnemers worden verstrekt.

### Huidige wettelijke context

Met name de sociale criteria worden steeds meer in de selectiecriteria opgenomen. Vooral in de Duitse deelstaat Beieren wordt deze procedure nadrukkelijk aangeraden. Het uitsluiten van een aanbieder van deelname aan een aanbesteding moet wel met aantoonbaar zwaarwegende schendingen van de mensenrechten worden onderbouwd. De proportionaliteit van deze criteria is een kwestie van juridische interpretatie. De Nederlandse overheid heeft besloten om sociale criteria niet op te nemen in haar selectiecriteria, om te voorkomen dat zij aansprakelijk kan worden gesteld bij eventuele juridische procedures. De sociale criteria vormen onderdeel van de voorwaarden van het contract, die in sectie 6.6 worden besproken.

### Geen kinderarbeid bij openbare aanbestedingen in Beieren

In Duitsland sluit de Beierse deelstaatregering sinds 2008 gegadigden uit als deze in strijd handelen met IAO verdrag 182 over het verbod op uitbuiting door middel van kinderarbeid. In de rechtsopvatting van de Beierse deelstaatregering is kinderarbeid een schending van de menswaardigheid zoals bedoeld in artikel 1 van de Duitse grondwet. Volgens de Beierse bestuursvoorschriften moet de gegadigde bovendien garanderen dat ook zijn onderaannemers en hun toeleveranciers de producten zonder kinderarbeid vervaardigen. Op deze manier neemt Beieren de gehele leveringsketen onder de loep. De Beierse deelstaatregering adviseert om dit voorbeeld te volgen.

## **6.5 Gunningscriteria**

Gunningscriteria zijn criteria waaraan aanbieders niet noodzakelijkerwijs hoeven te voldoen, maar die meegewogen worden in de uiteindelijke keuze. Om die reden kan een inschrijver ook niet van de procedure worden uitgesloten als hij gegevens met betrekking tot deze criteria niet aanlevert. Hoe groter de waarde die aan een eis binnen de criteria wordt toegekend, hoe groter de kans dat bij de aanbesteding de gunning wordt verkrege. Bij een duurzame aanbesteding kunnen de aanvullende gunningscriteria zo worden geformuleerd, dat sociale en milieugerelateerde prestaties met een hogere waardering worden beloond.

### **Opmerking bij het puntenschema**

Wij wijzen erop dat de voorgestelde wegingen en punten (zie onder) slechts voorbeelden zijn en zorgvuldig op iedere afzonderlijke aanbesteding toegesneden moeten worden. Bij de beoordeling moet rekening worden gehouden met factoren zoals het beschikbare budget, de situatie op de markt en de waarde die aan de duurzaamheidscriteria wordt toegekend. De waarden die eenmaal in de aanbestedingsdocumenten zijn vastgelegd, kunnen achteraf niet meer gewijzigd worden om op die manier de voorkeur te kunnen geven aan een goedkoper aanbod.

### **“Economisch meest voordelige inschrijving”**

Op deze plaats moet expliciet worden vermeld dat de order aan de “economisch meest voordelige inschrijving” zal worden gegund. Alleen in dat geval kunnen de hier geformuleerde criteria mee worden gewogen, en is men niet verplicht de opdracht aan de goedkoopste aanbieder te gunnen.

### **Verskil met de technische specificaties**

Gunningscriteria zijn optionele criteria. Dit in tegenstelling tot de bindende criteria die in de technische specificaties (of de selectiecriteria) worden genoemd. Daarom worden in de gunningscriteria alleen die niet-bindende criteria genoemd die nog niet eerder in de aanbesteding aan bod zijn gekomen. Het is echter wel mogelijk (bijvoorbeeld met het oog op het energieverbruik van een computer) om in de gunningscriteria hogere eisen te formuleren dan de minimumwaarden die in de technische specificaties worden genoemd.

### **Huidige wettelijke context**

De hier genoemde sociale criteria staan slechts indirect in relatie tot het voorwerp van de opdracht. Of het noemen van deze criteria wettelijk gegrond is, is vanwege het ontbreken van jurisprudentie nog steeds niet duidelijk. In het licht van een progressieve rechtsinterpretatie is dit echter wel verdedigbaar.

### **Voorbeeldformulering**

Er wordt gekozen voor de economisch meest voordelige inschrijving. In het

proces van het beoordelen van de aanbiedingen worden punten toegekend voor de volgende productgerelateerde eigenschappen. Er moet met bewijzen worden aangetoond dat voldaan wordt aan deze criteria.

Tabel 1: Voorbeeld van puntentoekenning

Totaal **100** punten

- 60 Prijs**
- 10 Technische Criteria**  
[optionele technische criteria]
- 10 Milieucriteria**  
[optionele milieucriteria bijvoorbeeld de mogelijkheid om te upgraden, het vervangen van giftige stoffen, etc.]
- 20 Sociale criteria**
  - max 5 **a Ketentransparantie**
    - > Alle schakels in de keten, inclusief grondstofwinning, productielocaties en volumes (5 punten).
    - > Alleen de directe toeleveranciers, inclusief productielocaties en volumes (3 punten).
    - > Alleen directe toeleveranciers zonder verdere specificaties (1 punt).
  - max 5 **b Arbeidsnormen**
    - > Een multistakeholder gedragscode waarin ten minste de arbeidsverdragen van de IAO worden genoemd (5 punten).
    - > Een Internationale Raamovereenkomst met de overkoepelende vakbondsorganisaties waarin ten minste de arbeidsverdragen van de IAO worden genoemd (3 punten).
    - > Een bedrijfscode waarin ten minste de arbeidsverdragen van de IAO worden genoemd (1 punt).
  - max 5 **c Verificatie**
    - > Arbeidsomstandigheden worden gecontroleerd binnen het bedrijf en bij toeleveranciers in samenwerking met lokale vakbonden of arbeidsrechtenorganisaties (5 punten).
    - > Arbeidsomstandigheden worden gecontroleerd binnen het bedrijf en bij toeleveranciers in samenwerking met externe auditors (2 punten).
  - max 5 **d Informatievoorziening**
    - > Werknemers bij toeleveranciers krijgen informatie over nationale en internationale wetgeving op het gebied van arbeid, internationale raamovereenkomsten met vakbonden en gedragscodes, in samenwerking met lokale vakbonden en arbeidsrechtenorganisaties (5 punten).

## 6.6 Voorwaarden waaronder de opdracht wordt uitgevoerd

De “voorwaarden waaronder de opdracht wordt uitgevoerd” zijn contractuele voorwaarden en als zodanig bindend voor de inschrijver die de aanbesteding wint. Omdat deze echter pas gelden als de opdracht al is verstrekt, kunnen deze niet worden aangehaald om de voorkeur te geven aan een bedrijf dat zich – gelet op de duurzaamheidscriteria – bijzonder goed onderscheidt. Het is alleen zinvol om duurzaamheidscriteria in de contractuele voorwaarden op te nemen als deze niet in andere fases van de aanbesteding zijn genoemd.

### Controleren van de aanbiedersverklaring

De ondertekening van de aanbiedersverklaring geeft de garantie dat de contractuele voorwaarden ook werkelijk worden nageleefd (zie Bijlage 1). Als het voor de opdrachtnemer niet mogelijk is om de naleving van goede arbeidsomstandigheden in de gehele leveringsketen te garanderen, moet met bewijzen worden aangetoond dat bepaalde doelgerichte maatregelen zijn genomen om de arbeidsomstandigheden in de leveringsketen te verbeteren.

### Standaardformulieren

Om redenen van gelijke behandeling moet in de aanbesteding een standaardformulier contractuele voorwaarden zijn opgenomen. Deze moet door de inschrijver aan wie de opdracht is gegund bij de bekrachtiging van de overeenkomst worden ondertekend. Het standaardformulier voor de aanbiedersverklaring moet zo exact mogelijk de genomen maatregelen omschrijven, die door de aanbieder met bewijzen moeten worden aangetoond (zie bijlage 1).

### Voorbeeldformulering

De inschrijver/gedigde verplicht zich om de werkzaamheden onder goede arbeidsomstandigheden, d.w.z. met naleving van de IAO verdragen 87 en 98; 29 en 105; 138 en 182; 100 en 111; 131; 115, 155 en 170; 1 en 30 en ook 158 te zullen uitvoeren. Ook verplicht de inschrijver/gedigde zich om goede arbeidsomstandigheden in zijn productieketen door middel van naleving van de IAO verdragen 87 en 98; 29 en 105; 138 en 182; 100 en 111; 131; 115, 155 en 170; 1 en 30 en ook 158 veilig te zullen stellen ([www.ilo.org](http://www.ilo.org)).

Als bewijs dient het bijgevoegde formulier te worden ingevuld (zie Bijlage 1).



### **Sancties**

Als zulke bewijzen niet worden geleverd, moet de opdrachtgever zich het recht voorbehouden om een boete van 5 procent van de totale waarde van de opdracht op te leggen of de overeenkomst in zijn geheel op te zeggen. Vaak is dit al in de inkoopvoorwaarden opgenomen. De gemeente Zurich past deze benadering toe binnen het contract dat in 2008 is afgesloten. Naar aanleiding van berichten in de media gaat zij ook in dialoog met het betreffende bedrijf over arbeidsomstandigheden binnen de keten.

### **Supply relation management**

Om te waarborgen en te motiveren dat de leverancier blijft presteren en zichzelf en zijn producten continu blijft verbeteren kan gebruikt gemaakt worden van evaluatie- en verbeterplannen door een gestructureerde aanpak. Door de jaren heen kan, zeker op duurzaamheidsgebied, de vraag en het aanbod veranderen waardoor het niet wenselijk is jarenlang aan een strak omljnd contract vast te zitten. Een dergelijke aanpak dient wel al in de contractuele voorwaarden van de aanbesteding te worden opgenomen.

### **Milieucriteria**

Bepaalde milieucriteria die niet als producteigenschappen geïnterpreteerd kunnen worden, kunnen in de contractuele voorwaarden worden beschreven. Hierbij kan worden gedacht aan specificaties over de terugname van computers na gebruik, of het in de order opnemen van een serviceovereenkomst voor het onderhoud van de apparatuur.

### **Huidige wettelijke context**

De Europese aanbestedingsrichtlijnen noemen de contractuele voorwaarden expliciet als de plaats waar de sociale criteria in de aanbestedingen opgenomen kunnen worden. Ook de Nederlandse overheid gaat uit van deze benadering. De rechtszekerheid met betrekking tot de sociale criteria is daarom bij deze variant het grootst.



## Bijlagen

Bijlage 1

**Voorbeeld van een aanbiedersverklaring**  
**Verklaring van de inschrijver voor het naleven**  
**van arbeidsnormen**

Voor de levering van goederen binnen de aanbesteding:

*Verificatie:*

Een onafhankelijk certificaat (keurmerk) dat aantoonst dat de producten gemaakt worden onder goede arbeidsomstandigheden in de gehele toeleveringsketen.<sup>6</sup>

Ja     Nee

*Als een dergelijk bewijs niet kan worden overgelegd, moet de volgende verklaring worden gegeven:*

De opdrachtnemer verzekert dat de producten in de gehele toeleveringsketen onder goede arbeidsomstandigheden geproduceerd worden. Aan deze verklaring is informatie toegevoegd over de systemen die een bedrijf hanteert voor het garanderen van goede arbeidsomstandigheden in de gehele toeleveringsketen.

Ja     Nee

*Als ook deze verklaring niet kan worden gegeven, is de volgende toezegging noodzakelijk:*

De opdrachtnemer verklaart dat de onderneming, de leveranciers en hun toeleveranciers actief en gericht maatregelen treffen om arbeidsomstandigheden te verbeteren. Dit betekent dat de opdrachtnemer aan de volgende eisen moet voldoen:

<sup>6</sup> Onder "gehele toeleveringsketen" wordt verstaan: alle directe leveranciers en toeleveranciers tot en met de leveranciers van grondstoffen.

1

Het verstrekken van een actueel overzicht van de toeleveringsketen, niet ouder dan 12 maanden.

2

Een bedrijfscode, een internationale raamovereenkomst of een multistakeholder gedragscode waarin staat dat toeleveranciers ten minste moeten voldoen aan de fundamentele IAO verdragen.

3

Controle van de arbeidsomstandigheden op de productielocaties van de opdrachtnemer en haar toeleveranciers. Controle op de naleving van lokale wetgeving, en eventueel raamovereenkomsten of gedragscodes.

4

Duidelijk omschreven en transparante procedures voor het verhelpen van waargenomen schendingen van arbeidswetgeving. Hierbij moet een rol worden weggelegd voor lokale vakbonden en/of arbeidsrechtenorganisaties.

5

Het verstrekken van informatie aan werknemers bij toeleveranciers over nationale en internationale wetgeving op het gebied van arbeid, internationale raamovereenkomsten met vakbonden en gedragscodes.

Ja     Nee

De opdrachtgever behoudt zich het recht voor om de hier gedane beweringen door middel van een onafhankelijke deskundige te controleren. Als de opdrachtnemer willens en wetens valse informatie heeft verstrekt, behoudt de opdrachtgever zich het recht voor om een boete van 5 procent over de totale orderwaarde te doen gelden en de overeenkomst met onmiddellijke ingang te beëindigen.

De laatste jaren zijn er verscheidene initiatieven ontwikkeld op het gebied van duurzaam inkopen die zich richten op milieucriteria. Documenten zoals de "Green Public Procurement Training Toolkit" van de Europese Commissie, de "Sustainable Procurement Guidelines for Office IT Equipment" van de UNEP of de "Greenpeace Guide to Greener Electronics" zijn praktische handleidingen die door openbare opdrachtgevers bij een milieuvriendelijke inkoop van IT-producten gebruikt kunnen worden. Voor het opnemen van sociale criteria in de aanbestedingen voor IT-producten bestaan daarentegen nog steeds weinig hulpmiddelen. Met deze intentieverklaring committeert de ondergetekende zichzelf om sociale criteria op te nemen in het inkoopproces van computers.

Wij, ... [naam van de betreffende instelling], verklaren dat wij bij het kopen van computers:

1

**Op de arbeidsomstandigheden in de gehele productieketen zullen letten**

Openbare instellingen kunnen een bijdrage leveren aan de verbetering van de arbeidsomstandigheden in de productieketen van computers. Zij kunnen hun marktpositie als grote inkoper gebruiken door eerlijk geproduceerde producten in te kopen. Hiermee stimuleren zij de productie van dergelijke eerlijke producten. Arbeidsvoorwaarden in de gehele productieketen zouden een relevant inkoopcriterium moeten zijn. De arbeidsomstandigheden zouden minimaal aan de eisen van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) moeten voldoen:

- > de vrijheid tot vakvereniging en recht op collectieve onderhandelingen;
- > het verbod op dwangarbeid;
- > het verbod op kinderarbeid;
- > het verbod op discriminatie;
- > het recht op baan zekerheid;
- > het recht op veilige en gezonde arbeidsomstandigheden;
- > een maximaal aantal arbeidsuren;
- > het recht op leefbaar loon.

2

**De aanbieders zullen houden aan hun verplichting om de productieketen transparant te maken**

Duurzaamheid kan alleen gewaarborgd worden als zowel de bedrijven als de inkoopdiensten inzicht krijgen in de productieketen. Openbare instellingen kunnen de aanbieders aansporen om alle beschikbare informatie over hun leveranciers en onderleveranciers openbaar te maken. Als een gegadigde voor een aanbesteding deze informatie niet beschikbaar kan stellen, moeten inspanningen worden geleverd om een grotere transparantie in de leveringsketen te verkrijgen.

3

**Geen computers zullen inkopen van bedrijven die de mensen- en arbeidsrechten schenden**

De aanschaf van producten die onder schending van mensen- en arbeidsrechten worden vervaardigd, zou onder alle omstandigheden voorkomen moeten worden. Als er informatie over zulke schendingen van een aanbieder beschikbaar is, zou dit voldoende moeten zijn om deze van de openbare aanbesteding uit te sluiten. Dit zou ook het geval moeten zijn als bekend is dat dergelijke schendingen in de leveringsketen van een aanbieder voorkomen. Informatie over schendingen van de arbeids- en mensenrechten kan worden vergaard door raadpleging van gerechtelijke vonnissen, rapporten van internationale organisaties, onderzoeken van NGO's en soortgelijke bronnen.

4

**Duurzame afvalverwerking van gebruikte IT-producten zullen garanderen**

Veel producten eindigen als e-waste dat naar ontwikkelingslanden wordt geëxporteerd. Daar zijn de arbeidsomstandigheden bij demontage vaak zeer slecht en schadelijk voor de gezondheid. Wanneer openbare instellingen nieuwe computers aanschaffen, kunnen zij als alternatief kiezen voor computers die geschikt zijn voor hergebruik. Ook zouden zij moeten letten op een laag percentage giftige stoffen en een lange levensduur van de apparaten (zie de inleiding over de milieucriteria). Als openbare instellingen hun oude apparatuur sorteren, zouden zij computers die nog functioneren voor verder gebruik aan tweedehands winkels moeten geven. Bij de afvalverwerking van defecte computers zouden zij er zorg voor moeten dragen, dat deze apparaten niet illegaal naar ontwikkelingslanden worden geëxporteerd. Indien mogelijk moeten deze direct bij de producent worden afgegeven. Als alternatief zouden de computers bij de plaatselijke milieustraat moeten worden afgegeven. Het is niet aan te bevelen om de computers aan particuliere groothandelaren te geven.

5

**Navraag zullen doen naar de herkomst van de gebruikte metalen. Ook zullen wij de benadering van de aanbieder ten aanzien van de duurzaamheid van grondstofgebruik in ogenschouw nemen**

Bij computerbedrijven bestaat inmiddels een toenemend bewustzijn ten aanzien van hun rol als afnemer van metalen. Het duurzaam gebruik van metalen betekent dat de negatieve effecten van de mijnbouw voor het milieu, de plaatselijke bewoners en de mijnwerkers geminimaliseerd worden. Openbare instellingen kunnen electronicabedrijven ertoe aansporen om een proactieve houding aan te nemen ten opzichte van dergelijke kwesties. Vragen over concrete maatregelen kunnen worden geformuleerd op basis van de *List of principles* van de *makeITfair* campagne (zie [www.makeitfair.org](http://www.makeitfair.org)).

6

**Zo nodig maatregelen zullen treffen zodat de inkoop van IT-producten niet leidt tot druk op levertijden, lonen en arbeidstijden**

De druk die de computerbedrijven op de levertijden en prijzen van hun leveranciers uitoefenen is een essentiële oorzaak van de schendingen van arbeids- en mensenrechten in de leveringsketen van IT-producten. Toeleveringsbedrijven staan onder druk om de productie te versnellen, de arbeidskosten te verlagen en langere werktijden te eisen. Het zijn voornamelijk de werknemers die hierdoor gedupeerd worden. Openbare instellingen zouden zich moeten realiseren dat bestellingen tegen dumpingprijzen of met bijzonder korte leveringstermijnen een negatief effect kunnen hebben voor de werknemers. Aanbestedingen moeten daarop worden aangepast.



## Bijlage 3 Links

### **[www.procureitfair.org](http://www.procureitfair.org)**

Coalitie van Europese NGOs die zich richt op de verduurzaming van de productieketen van elektronica door middel van duurzaam inkopen.

### **[www.makeitfair.org](http://www.makeitfair.org)**

Europese campagne gericht op jonge consumenten, met als doel de verduurzaming van de productieketen van elektronica. Hier is ook de List of Principles te vinden, die op p.13 wordt genoemd.

### **[www.goodelectronics.org](http://www.goodelectronics.org)**

Wereldwijd netwerk van maatschappelijke organisaties en vakbonden gericht op het verbeteren van arbeidsomstandigheden, mensenrechten en milieuproblemen bij de productie van elektronische producten.

### **[www.mvoplatform.nl](http://www.mvoplatform.nl)**

Netwerk van Nederlandse maatschappelijke organisaties en vakbonden, actief op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO).

### **[www.senternovem.nl](http://www.senternovem.nl)**

Agentschap dat criteria en praktische instrumenten ontwikkelt om duurzaam inkopen in organisaties op te starten en om duurzaamheid bij inkopen en aanbestedingen mee te nemen.

### **[www.pianoo.nl](http://www.pianoo.nl)**

Netwerkorganisatie voor overheidsopdrachtgevers. Iedereen die zich in de publieke sector bezighoudt met het inkopen en aanbesteden van werken, leveringen en diensten kan bij PIANOo terecht voor informatie, advies en praktische tips.

### **[www.nevi.nl](http://www.nevi.nl)**

Netwerk van en voor inkoopprofessionals. Het netwerk omvat diverse actieve kringen, platforms en secties, biedt (vak)opleidingen, trainingen en seminars, en organiseert uiteenlopende activiteiten waar professionals elkaar ontmoeten.

### **[www.iclei.org](http://www.iclei.org)**

Internationale vereniging van nationale, regionale en lokale overheden, die zich hebben gecommitteerd aan duurzame ontwikkeling.